

Žrtve kriminaliteta i rata: međunarodni i domaći kontekst

TEMIDA
Mart 2012, str. 117-130
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1201117B
Originalni naučni rad

Viktimološki aspekti sudskih presuda (analiza sudskih presuda Osnovnog krivičnog suda u Skoplju)

OLIVER BAČANOVIĆ
NATAŠA JOVANOVA*

Predmet ovog rada je prikaz i deskriptivna analiza rezultata istraživanja: „Analiza presuda sa viktimološkog aspekta“ Osnovnog suda Skoplje I – Skoplje. Reč je o prvom istraživanju ove vrste u Republici Makedoniji, sprovedenog od strane projektnog tima Fakulteta za bezbednost u Skoplju, u periodu od januara do aprila 2011 godine. Koristeći metodu analize sadržaja (za šta je izrađen poseban instrument), istraživanjem su analizirane 172 pravnosnažne presude donete u periodu 2005.– 2010. godine za krivična dela: ubistva, krivična dela protiv polne slobode i polnog morala (seksualni delikti), teške telesne povrede i uvrede.

Istraživanje ja imalo za cilj da rasvetli viktimološku dimenziju navedenih krivičnih dela, pri čemu je posebna pažnja prilikom analize posvećena pitanju uloge žrtve u izvršenju krivičnog dela, interakciji sa učiniocem, individualnim karakteristikama žrtve, kao i vremenskim i prostornim karakteristikama krivičnih dela.

Ključne reči: sudske presude, žrtve, istraživanje, analiza.

* Dr Oliver Bačanović je redovni profesor na Fakultetu za bezbednost- Skoplje, E-mail: oliverb@ukim.edu.mk

Mr Nataša Jovanova je mlađa asistentkinja na Fakultetu za bezbednost – Skoplje, E-mail: natasa.akademija@yahoo.com

Uvod

Prevazilaženje dosadašnje prakse jednostranog razmatranja krivičnog dela samo sa aspekta učinioca i zapostavljanje uloge žrtve, sve više nameće potrebu analize viktimološke dimenzije krivičnog dela, odnosno utvrđivanja karakteristika žrtava (viktimogenih predispozicija), odnosa sa učinocem i njenog provokativnog ponašanja. Žrtva, kao jedan od aktera krivičnog dela, dosada nije predstavljala glavni predmet interesovanja istraživanja sprovedenih u Republici Makedoniji, povezanih sa analizom sudskih presuda. Međutim, činjenica je da su sudske presude i do sada bile predmet proučavanja u okviru pojedinih istraživanja. Pri tome su se ta proučavanja, po pravilu, svodila na površnu i uzgrednu analizu, pri čemu su, pre svega, uzimani u obzir učinci krivičnog dela i samo delo. Retka su istraživanja (o njima detaljnije u okviru sledećeg pitanja) koja su nastojala da prevaziđu ovu praksu. Upravo je to bio razlog što smo se u okviru predmeta ovog rada bavili analizom rezultata do kojih smo došli na osnovu našeg istraživanja povezanog sa analiziranjem presuda za odgovarajuća krivična dela sa viktimološkog aspekta.

Istraživanja sudskih presuda sa viktimološkog aspekta u Republici Makedoniji

U Republici Makedoniji su relativno malo analizirani viktimološki aspekti sudskih presuda, a i kada su uzeti u obzir, to je bilo u kontekstu analize krivičnih dela i uloge učinioca.

U okviru istraživanja Zorana Sulejmanova izvršenog za potrebe njegove disertacije, koje je objavljen i u posebnoj studiji „Ubistva u Makedoniji“ (1995), obuhvaćeni su i viktimološki aspekti ubistava. Naime, na osnovu analize sudskih presuda, autor je došao do saznanja o polu, uzrastu i zanimanju žrtve, kao i o interpersonalnim odnosima sa učinocem, doprinosećem ponašanju žrtve i trajanju narušenih odnosa. Inače, treba napomenuti, da je ovo istraživanje koncipirano po primeru istraživanja ubistava, koje je, prvi put na prostorima bivše zajedničke države, sprovedeno na teritoriji Hrvatske pedesetih godina prošloga veka i u okviru kojega su posebno i produbljeno analizirani, između ostalih, viktimološki aspekti ovog krivičnog dela (Ured za kriminološka ispitivanja DSUP-a NRH, 1959).

U ovom kontekstu spomenuli bismo i istraživanje Borisa Murgoskog sprovedeno u Makedoniji, u kojem su bila analizirana krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala (sadržanih u glavi XI KZ tada važećeg krivičnog zakonodavstva) u periodu od 1978. do 1988. godine, pri čemu je naročita pažnja bila posvećena njihovoj viktimološkoj dimenziji, posebno imajući u vidu karakteristike žrtve, njeno provokativno ponašanje i odnos žrtve sa učiniocem (Murgoski, 1992).

Pažnju zaslužuju i istraživanja, tačnije monitoring sudskih postupaka u vezi sa krivičnim delom trgovine ljudima od strane nevladine organizacije Koalicija „Site za pravično sudenje“, realizovanog u okviru projekta „Nabljudovanje na predmetite od oblasti na trgovijata so luđe i ilegalnata migracija“ („Posmatranje predmeta iz oblasti trgovine ljudima i ilegalne migracije“), izvršenog u toku 2004. i 2005. godine (Velkoska, 2005).¹ Poseban deo ovog istraživanja bio je posvećen pravima žrtve u postupku. Koalicija je sprovedla i publikovala još dva istraživanja. Jedno pod naslovom: „Kaznenopraven odgovor na organiziraniot kriminal“ („Kazneno-pravni odgovor organizovanom kriminalu“) (Velkoska, 2007) u okviru kojeg je posebno analiziran položaj žrtve u toku postupka (preko ne/ostvarivanja njenih osnovnih prava) preko prakse sudova u Republici Makedoniji. Drugo istraživanje „Trgovijata so luđe i ilegalnata migracija percipirani od glavnite akteri vo krivičnata postapka“ („Trgovina ljudima i ilegalna migracija percipirani od strane glavnih aktera u krivičnom postupku“) (Velkoska, 2008) u sebi uključuje više pitanja povezanih sa žrtvama trgovine ljudima (na primer, problem nadoknade štete, potreba postojanja državnog fonda za kompenzaciju žrtava, status žrtava, dužina postupka i dr.).

U toku 2009. godine Institut za sociološka i političko-pravna istraživanja iz Skoplja realizovao je istraživanje seksualne zloupotrebe dece. Istraživanje je obuhvatilo i analizu sudskih presuda (sa posebnim akcentom na kaznenu politiku sudova) povezanih sa ovom vrstom zloupotrebe dece, između ostalog i sa viktimološkog aspekta (Čačeva, Mirčeva, 2010). Analizirane su presude koje se odnose na 231 osuđeno lice za seksualnu zloupotrebu dece, donetih u periodu od 2004. godine do polovine (prvih šest meseci) 2009. godine na teritoriji Republike Makedonije. U okviru ovog istraživanja analizirane su karakteristike žrtava i učinilaca sa aspekta pola, uzrasta, nacionalne pripadnosti i dr.

¹ U okviru ovog istraživanja, preko kvantitativne i kvalitativne analize podataka iz sudskih predmeta u vezi sa krivičnim delima: „Trgovina ljudima“; „Posredovanje pri vršenju prostitucije“ i „Krijumčarenje migranata“, analizirana su pitanja zaštite svedoka, kompenzacije žrtve, dužine trajanja krivičnog postupka, kaznene politike sudova i dr.

Predmet, cilj i metod istraživanja „Analiza sudskih presuda sa viktimološkog aspekta“

Ideja za istraživanje sudskih presuda sa viktimološkog aspekta proizlazi upravo iz navedenih istraživanja, pri čemu smo njime obuhvatili, prvi put u Republici Makedoniji, raznovrsna krivična dela i pristupili njihovoj sveobuhvatnijoj analizi.

U koncipiranju² i realizaciji istraživanja bili smo prinuđeni, iz određenih razloga, a pre svega zbog ograničenih materijalnih mogućnosti, da se fokusiramo na jedan sud, imajući pri tome u vidu da se radi o najvećem i po broju predmeta najopterećenijem sudu – krivičnom sudu u Skoplju (Osnovni sud Skoplje I – Skoplje).³ Zbog toga, i pored spomenute ograničenosti, nisu dovedeni u pitanje značajnost uzorka i relevantnost zaključaka do kojih smo došli.

Istraživački tim, koji je realizovao istraživanje, bio je sastavljen uglavnom od studenata Fakulteta za bezbednost u Skoplju (u najvećem delu studenata završnih godina). Terenski deo istraživanja realizovan je od decembra 2010. do februara 2011. godine.

Neposredni predmet istraživanja bile su pravnosnažne sudske presude krivičnog suda u Skoplju (Osnovni sud Skoplje I- Skoplje) u periodu od 2005. do 2010. godine⁴, pri čemu su izabrana krivična dela prema kriterijumu pretpostavljene interakcije između učinioca i žrtve ili tzv. relaciona krivična dela. Iskustva prethodnih, gorespomenutih istraživanja, išla su u prilog ovog našeg izbora. Razume se da i pri ovakvom izboru nisu uzeta u obzir sva relaciona krivična dela, već je napravljena dopunska selekcija, pri čemu smo se opredelili za već spomenuta krivična dela. Na taj način analizirana su ukupno 172 pravnosnažna krivična predmeta, koja sačinjavaju uzorak našeg istraživanja. Za potrebe istraživanja odlučili smo se za: ubistva, teške telesne povrede, krivična dela protiv polne slobode i polnog morala (tačnije dela iz glave XIX Krivičnog zakona; u daljem tekstu: seksualni delikti) i uvrede. Pri tome, kod

² Predlog-skica za projekat istraživanja „Viktimološki aspekti sudskih presuda“, izrađena od prof. dr Olivera Bačanovića i mlađeg asistenta Nataše Jovanove, bila je usvojena na sednici Nastavno-naučnog veća Fakulteta bezbednosti u Skoplju.

³ Radi se o sudu u kojem se presuđuje oko 40 % od ukupnog broja presuda za krivična dela u Republici Makedoniji.

⁴ Napominjemo da deo pravosnažnih sudskih presuda donetih u navedenom periodu nije mogao da bude analiziran zbog činjenice da se u periodu u kojem smo realizovali istraživanje nisu nalazili u sudskom arhivu.

obuhvaćenih krivičnih dela uzet je u obzir, kako osnovni oblik dela, tako i njihovi kvalifikovani i privilegovani oblici. Upravo viktimološke dimenzije krivičnih dela (viktimogene predispozicije, odnos delinkvent- žrtva, doprinos žrtve) i odgovor na pitanje da li je doprinos žrtve uzet u obzir u sudskim presudama, je bio predmet istraživanja.

Cilj istraživanja bio je da se utvrde viktimološke dimenzije krivičnih dela (viktimogene predispozicije, odnos delinkvent- žrtva, doprinos žrtve) vremenska i prostorna distribucija krivičnih dela, kao i da li je u sudskim presudama uzet u obzir doprinos žrtve, kao učesnika u krivičnom delu, i nezaobilaznog elementa bez koga ne može da se stekne prava i potpuna slika kriminalnog događaja. Istraživanje ima za cilj i da ukaže na neophodnost da naši praktičari, a pre svega sudije koji odlučuju, uzmu u obzir karakteristike žrtve, njeno ponašanje, odnos sa učiniocem i sl. i da to bude neizostavni deo njihovih presuda i obrazloženja, imajući u vidu doslednu primenu jednog od osnovnih principa krivičnog prava, principa individualizacije krivičnih sankcija.

Metod istraživanja

Istraživači su prikupljali podatke na osnovu unapred pripremljenog Kodeksa u kojem su sadržani uputstva i podaci koje smo tražili, kao i odgovarajuća pitanja.⁵ Prethodno je sprovedena odgovarajuća instruktaža namenjena istraživačima. Treba napomenuti da je najveći deo njih već upoznat sa relevantnim viktimološkim temama, što znači da su imali odgovarajuće predznanje iz ove oblasti, što im je pomoglo da razumeju predmet i cilj istraživanja, pa čak da u nekim delovima upitnika daju predloge za njegovo poboljšanje.

Opis uzorka

U uzorku istraživanja dominira krivično delo teška telesna povreda (sa nekoliko modaliteta – ukupno 110 krivičnih dela ili oko 64 %), a sledeće po zastupljenosti, ali u mnogo manjem obimu su seksualni delikti (silovanje, obljuba nad nemoćnim licem, polni napad na maloletnika koji nije napunio 14 godina, obljuba zloupotrebom položaja, ukupno 27 ili 15,7 %), sledi krivično

⁵ Kodeks je poseban instrument korišćen u istraživanju na osnovu koga je vršena analiza sudskih presuda i sastavni je deo istraživačke dokumentacije sa kojom raspolaže istraživački tim.

delo ubistvo (zajedno sa pokušajem ubistva- ukupno 19 ili 11,1 %) i najmanje zastupljena je uvreda (ukupno 16 ili 9,3 %) (v. Tabela 1).

Tabela 1. Opis uzorka

Krivična dela	broj	procent
ubistva	19	11,1 %
seksualni delikti	27	15,7 %
teške telesne povrede	110	63,9 %
uvrede	16	9,3 %
ukupno	172	100 %

Rezultati i diskusija

Karakteristike žrtava krivičnih dela

U uzorku dominiraju krivična dela sa jednom žrtvom (čak u 90,2 %) koje su uglavnom lica muškog pola (72,2 %). Kada se ovome doda i dominantnost muškog pola kada su u pitanju izvršioc i ovih dela (96,3 %) onda postaje jasno da je jedna od karakteristika istraženih dela da pripadaju, i inače dominantnom (kada je u pitanju i većina drugih krivičnih dela), muškom kriminalitetu. Jedino odstupanje, koje je moglo i da se pretpostavi, javlja se u slučaju seksualnih delikata, odn. krivičnih dela protiv polne slobode i polnog morala, gde su žrtve dominantno ženskog pola (81,5%). Za razliku od toga, kod ubistva, muškarci su zastupljeni sa 89,5 %, kod teških telesnih povreda sa 84,4 % i kod uvreda sa 68,8 %.

Prosečni uzrast žrtve za sva krivična dela obuhvaćena uzorkom je sledeća: od 21-30 godina-39 ili 22,4 %; od 31-40 godina-33 (19 %) i od 41-50 godina-23 (13,2 %), a viktimiziranih maloletnih i mlađih lica od 14-20 godina je ukupno 27 (15,8 %). Znači, dominantna je grupa od 21-30 godina, što je i moglo da se očekuje, pre svega zbog prirode dela koja su bila predmet analize, kao i zbog činjenice da se ove žrtve nalaze u dobu koje karakteriše najizraženija aktivnost (između ostalog i period kada se, po pravilu, dešavaju najznačajniji događaji u životu), što samo po sebi, prouzrokuje ili može da prouzrokuje, različite konflikte, rizike i rizične situacije. Kada su u pitanju pojedina krivična dela, zastupljenost različitih uzrasta je sledeća: (Tabela 2)

Tabela 2. *Uzrast žrtve i krivična dela*

uzrast	0-13	14-17	18-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	Iznad 70
ubistva				26,5 %	31,6 %				
seksualni delikti	37 %	29,6 %	11,1 %	14,8 %					
teške telesne povrede				23,6 %	20 %	18,2 %			
uvrede				25 %	31,3 %				

Posebno je karakterističan uzrast žrtava seksualnih delikata, koji pokazuje da je rizik posebno visok za lica do 17 godina, s obzirom na njihovu zastupljenost sa 66,6 % u odnosu na ukupan broja žrtava ovih delikata.

Kada je analiziran stepen stručnog obrazovanja žrtve, došli smo do saznanja o deficitarnosti ovog podatka. Tako je utvrđeno da je u čak 119 presuda (71,7 %) ovaj podatak nedostajao. Ovaj rezultat je jedan od indikatora koliki je interes sudija za žrtvu krivičnog dela. Napominjemo da su deo podataka, u vezi sa stepenom stručnog obrazovanja, istraživači uspeali da utvrde u drugim spisima, izvan sudskih predmeta, zbog toga što su u analiziranim presudama takvi podaci nedostajali. Ovakav deficit je još izraženiji kada su u pitanju konkretna krivična dela. Tako kod ubistva – nepoznato je čak 94,7 %, sa srednjim obrazovanjem je 5,3 % žrtava; kod teških telesnih povreda – nepoznato je 76,4 %, sa srednjim obrazovanjem je 7,5 %; kod uvreda nepoznato je 73,3 %, a 26,7% je sa visokom stručnom spremom (napominjemo da je ovo jedino krivično delo gde dominiraju žrtve sa ovim stepenom obrazovanja). Najmanje izražen deficit ovog podatka, iako nije zanemarljiv, je prisutan kod seksualnih delikata – nepoznato je 29,2 %, sa nezavršenim osnovnim obrazovanjem 25 % i sa osnovnim obrazovanjem 16,7 % žrtava (rezultati su očekivani s obzirom na to da su najveći broj žrtava – maloletna lica); U odnosu na zaposlenje ukupno je nezaposlenih 31,2 %; zaposlenih u privatnom sektoru 24,1 % i nepoznato 23,4 % žrtava.

U odnosu na nacionalnu pripadnost žrtava krivičnih dela, može da se konstatuje da dominiraju Makedonci, čija zastupljenost od 66,5% skoro u potpunosti odgovara njihovom učešću u ukupnoj strukturi stanovništva u Republici Makedoniji. Za razliku od njih, Albanci su manje zastupljeni (ukupno 16,5%), ali pretpostavljamo da, kada su u pitanju žrtve, posebno seksualnih delikata, tamna brojka kod ove zajednice je, po pravilu, veća od prosečne za ova dela. Ipak, da bi se to potvrdilo potrebna su produbljena istraživanja kako bi se ispi-

tala korelacija između etničke pripadnosti i prijavljivanja ove vrste delikata⁶. Interesantni su i rezultati kada su u pitanju pripadnici romske zajednice u ulozi žrtve, koji „zauzimaju“ treće mesto (6,5%). Ovo je rezultat postojanja određenih specifičnosti njihovog vrednosnog sistema, običaja, tradicije, načina života i dr., što ih čini izloženijim riziku viktimizacije.

Veoma su interesantni podaci o nacionalnoj pripadnosti žrtava pojedinih krivičnih dela. Tako je njihova zastupljenost sledeća: kod ubistva – Albanci su zastupljeni sa 63,2 %, Makedonci sa 10,5 %, Romi sa 5,3 %, isto kao i Srbi (5,3 %) ⁷; kod seksualnih delikata – Makedonci (61,5 %), Romi (23,1 %), Albanci (15,4 %); kod teških telesnih povreda – Makedonci (72,9 %), Albanci (11,2 %), Romi (3,7 %) i kod uvreda – dominiraju Makedonci (93,8 %).

Još jedna bitna karakteristika povezana sa nacionalnom pripadnošću učinioca i žrtve je da je izvršenje krivičnih dela usmereno prema pripadniku iste zajednice (Makedonac – izvršilac prema Makedoncu – žrtvi u 85,3% od slučaja, odn. Albanac prema Albancu u 96,7% slučaja). Ovim se potvrđuju ne samo rezultati ranijih istraživanja (sprovedenih na prostoru bivše Jugoslavije kao i u Republici Makedoniji), već se dovodi u pitanje pretpostavka da su, zbog narušenih međunacionalnih odnosa ili etničkih konflikata, krivična dela između pripadnika različitih zajednica u porastu.

Kad je u pitanju bračno stanje žrtve, čak u 44,9% presuda nije poznat njihov bračni status, a najveći deo žrtava čiji je bračni status poznat nisu ožeenjeni, odn. udati (53,2 %).

Odnos učinilac – žrtva, priroda i doprinoseće ponašanje žrtve

Da li su se učinilac i žrtva prethodno poznavali i kakva je priroda njihovih odnosa, suštinska su pitanja kada se radi o jednom od najznačajnijih viktimoloških saznanja povezanih sa konceptom interakcionističkog pristupa proučavanja krivičnog dela, čiji je zagovornik utemeljivač viktimologije Hans von Hentiga. U analiziranom uzorku učinilac i žrtva su se pret-

⁶ Moguće objašnjenje za pretpostavljenu visoku tamnu brojku ove vrste delikata kod Albanaca povezuju se sa dominantnim patrijarhalnim vaspitanjem i zatvorenošću ove zajednice, diskriminatorskim odnosom prema ženskoj populaciji, pa čak i njihovim nepoverenjem ili rezervisanim odnosom prema organima otkrivanja i gonjenja.

⁷ Kada je u pitanju krivično delo ubistvo, navedeni rezultati su iznenađujući, pre svega, zbog toga što u velikoj meri odstupaju od učešća ovih nacionalnih grupa u strukturi ukupnog stanovništva u Republici Makedoniji.

hodno međusobno poznavali u skoro 2/3 slučaja. Najčešće su to susedske (29 ili 21 %), prijateljske (23 ili 16,7%) i rođачke veze (22 ili 15,9%).

Kada ove rezultate uporedimo sa rezultatima koji se odnose na konkretna krivična dela dolazimo do sledećih saznanja: kod ubistva – poznavalo se 72, 2 %, nisu se poznavali 11, 1 %, a o tome ne postoje podaci u 16,7 %; kod seksualnih delikata – poznavali su se u 66, 7 %, odn. nisu se poznavali u 29, 6 %, a nepoznato je 3,7 %; kod teških telesnih povreda – poznavali su se 63,8% odn. nisu se poznavali 29,8 %, a nepoznato je 6,7 %; uvreda je jedino krivično delo, što je i moglo da se očekuje, gde su se žrtva i učinilac međusobno u svim slučajevima poznavali (100%).

Znači, možemo generalno da zaključimo da su uzorkom obuhvaćena krivična dela između poznatih, iako je u nekim slučajevima to jednostrano (tada, po pravilu, učinilac poznaje žrtvu) čime se potvrđuje teza, koja je i empirijski dokazana prethodnim istraživanjima (Murgoski, 1992; Čačeva, Mirčeva, 2011; Vesna Nikolić-Ristanović, 1984) da su to i po svojoj prirodi krivična dela između poznatih. U odnosu na poreklo, odn. osnov poznanstva, rezultati istraživanja pokazuju sledeću strukturu: ubistva – rođачke veze (28,6 %), prijateljske veze (14,3 %), međusobno se nisu poznavali (14,3 %) i nepoznato (21,4 %); seksualni delikti – prijateljske veze (22,2 %), rođачke veze (16,7 %), susedske veze (16,7 %), vanbračni partneri (11,1 %) i nisu se poznavali (22,2 %); teške telesne povrede – prijateljske veze (16,7 %), rođачke veze (13,5 %), susedske veze (20,8 %), nisu se poznavali (31,3 %); i kod uvreda – rođачke veze (22,2%), susedske veze (55,6 %), prijateljske veze (11,1 %).

U vezi sa provokativnim ponašanjem žrtve, kao jednim od najinteresantnijih pitanja kod viktimološke analize sudskih presuda i u tom kontekstu ponašanja žrtve, prethodno bismo dali nekoliko teoretskih napomena povezanih sa pitanjem principa individualizacije krivičnih sankcija. Uslovno rečeno, tradicionalno poimanje ovog principa, od strane krivičara i kreatora kriminalne politike, bilo je usmereno ka učiniocu krivičnog dela i korist od njegove dosledne primene imao je učinilac dela. „Suvremeno poimanje individualizacije trebalo bi da bude drugačije. Individualizacija, koja bi ipak bila barem približno usklađena sa realnošću, trebalo bi da ima subjektivno-objektivni sadržaj ... Individualizirana kazna ili sankcija je, prema tome, ona koja je prilagođena, ne samo ličnosti učinioca, već i svim ostalim okolnostima konkretnog kriminalnog slučaja. Među te okolnosti spadaju svakako i one koje se odnose na žrtvu krivičnog dela (ukoliko nisu došle do izražaja već u zakonskom odmeravanju kazne putem bića krivičnog dela). Na taj način može se govoriti o individualizaciji

prema ulozi žrtve u realizaciji krivičnog dela. Ta individualizacija, kao sastavni deo opšteg pojma individualizacije, osigurava ocenjivanje svih okolnosti koje se odnose na žrtvu i posebno njenu ličnost i to ne samo kada delovanje žrtve ima izuzetni doprinos u realizaciji krivičnog dela, već i kada se ukazuje na to da se okolnosti, koje se odnose na žrtvu, imaju uzeti u obzir kao otežavajuće za učinioca." (Horvatić, 1985). U ovom kontekstu u Krivičnom zakoniku⁸ Republike Makedonije, tačnije u posebnom članu (39), regulisano je pitanje odmeravanja kazne kojim se daju smernice i određuju okviri u kojima treba da se kreće sudija kada vrši jednu od svojih najsloženijih i najodgovornijih funkcija. Odredba koja zaslužuje našu pažnju odnosi se na stav (2) kojim se sud obavezuje da uzme u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude veća ili manja (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), od kojih, u funkciji našeg istraživanja, posebno izdvajamo, okolnost povezanu sa „doprinosom žrtve u izvršenju dela“. Polazeći od ovakvog značaja principa individualizacije, istraživanjem smo pokušali da utvrdimo koliko su sudije vodile računa o njegovom doslednom poštovanju, kada je u pitanju ponašanje žrtve krivičnog dela. Napominjemo da se pri sastavljanju Kodeksa istraživanja nije vodilo dovoljno računa da se ovom pitanju posveti veća pažnja (na pr. preko posebnog seta pitanja), pa su rezultati do kojih smo došli nedovoljni da bi mogli da izvučemo opsežnije zaključke.

Imajući u vidu rezultate istraživanja, provokativno ponašanje žrtve u odnosu na uzorkom obuhvaćena dela, javlja se u relativno malom broju slučajeva (39 ili 20,6%) ili svaki peti slučaj, čime se još jedanput demantuju pretpostavke, koje čak prelaze i u stereotip, da se relaciona krivična dela karakterišu provokacijama od strane žrtve. Na ovo se nadovezuje i činjenica da je saradnja žrtve u izvršenju analiziranih krivičnih dela još manja (svega 6 slučajeva ili 3,1%). Ovo pitanje u okviru upitnika bilo je postavljeno sa ciljem da se utvrdi eventualna saradnja žrtva kod nekih krivičnih dela obuhvaćenih uzorkom (npr. ubistvo iz milosrđa, polni napad na maloletno lice koje nije napunilo 14 godina, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba zloupotrebom položaja). Jedini izuzetak predstavljaju ubistva, gde je provokativno ponašanje žrtve prisutno, u istom procentu u kojem ono izostaje (47,4%). Posebno je značajno što je provokativno ponašanje žrtve najmanje prisutno u slučajevima seksualnih delikata (7,4 %), zatim teških telesnih povreda (18,3 %), a isto tako je iznenađu-

⁸ Krivičen zakonik („Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 37/96, 80/99, 4/03, 43/03, 19/04)- prečišten tekst, Makedonska revija za kazneno pravo I kriminologija, Združenie za krivično pravo i kriminologija na Makedonija, god. 11, br. 1-2, 2004.

juća, manja od očekivane, zastupljenost provokativnog ponašanja žrtava kod krivičnog dela uvrede (25%).

Kada se radi o presudama za krivično delo ubistvo, pri odmeravanju kazne učiniocu sudije su uzele u obzir provokativno ponašanje žrtve u 26,3% slučajeva. Razlog za zanemarivanje provokativnog ponašanja žrtve od strane suda nije istraživano, a zaslužuje pažnju pre svega zbog njegove zastupljenosti. Kod seksualnih delikata provokativno ponašanje žrtve ni u jednom slučaju nije uzeto u obzir, kod teških telesnih povreda to je bio slučaj u 9,4 %, a kod uvreda u 12,5 % slučajeva.

U kontekstu analize pitanja provokativnog ponašanja žrtve, treba napomenuti da su istraživači analizu sudskih presuda vršili sa viktimološkog aspekta, koji se u određenim slučajevima ne poklapa sa krivično-pravnim.

Posebno je bilo značajno da se utvrdi da li je žrtva svojim ponašanjem (preko upotrebe alkohola ili droge⁹) doprinela ubrzanju izvršavanja krivičnog dela. U odnosu na pojedina krivična dela stanje u vezi sa konzumiranjem alkohola pri izvršenju konkretnog dela je sledeće: ubistva – nepoznato u 44 % slučajeva, nije bilo konzumiranja alkohola u 38,9% slučajeva, dok je u 5,9% slučajeva prisustvo alkohola otkriveno i kod učinioca i kod žrtve. Kada su u pitanju seksualni delikti u 44,4% slučajeva nije bilo konzumacije alkohola, kod učinioca je utvrđeno prisustvo alkohola u 11,1 % slučajeva, kod učinioca i kod žrtve u 3,6 % slučajeva, a za 40,7 % slučajeva nema podataka. Kod teških telesnih povreda nema podataka u 46,4% slučajeva, nije bilo konzumacije alkohola u 42,7% slučajeva, a prisustvo alkohola je utvrđeno u samo 6,4% slučajeva kod počinioca i u 3,6% kod žrtava. Kod uvreda uopšte nije zabeleženo prisustvo alkohola: u 56,2 % slučajeva nije bilo konzumacije alkohola, a za 43,8 % slučajeva nema podataka.

Začuđuje relativno malo korišćenje alkohola pri vršenju krivičnog dela ubistva (kod obe strane u 5,9%). To je rezultat koji odstupa od ranije sprovedenih istraživanja (među kojima i ona u Makedoniji kada su istraživana ubistva i seksualni delikti), kada je zastupljenost alkohola kod učinioca i/ili žrtve bila daleko veća. Ipak, ostavljamo rezervu u vezi sa podacima do kojih smo došli, zbog činjenice da se sud u određenom broju predmeta nije upuštao u utvrđivanje ne/postojanja prisustva alkohola.

⁹ Kada je reč o prisustvu droge u analiziranim krivičnim delima, sud je to konstatovao samo u jednom slučaju, zbog čega objektivno nismo u mogućnosti da damo komentar u vezi sa ovom pojavom.

Zaključci i predlozi

U zaključnom delu ukazaćemo na nekoliko najznačajnijih rezultata našeg istraživanja. Pre svega, dominiraju žrtve koje su muškog pola, sa izuzetkom žrtava seksualnih delikata. U odnosu na uzrast može da se konstatuje da se sa povećanjem uzrasta žrtava smanjuje stepen viktimizacije, sa izuzetkom kod seksualnih delikata. Rezultati, isto tako, pokazuju da se lica makedonske nacionalnost najčešće pojavljuju kao žrtve, sa izuzetkom žrtava ubistava gde dominiraju lica albanske nacionalnosti. Kada se radi o žrtvama seksualnih delikata, postoji najveći rizik kod žrtava koje su romske nacionalnosti (ako se uporedi njihov broj sa zastupljenošću romske nacionalnosti u ukupnom broju stanovnika u Republici Makedoniji). Analizirana krivična dela najčešće su se vršila između lica iste nacionalnosti (učinilac i žrtva su iste nacionalnosti), a u pogledu poznanstva, najveći broj žrtava i učinilaca su se prethodno poznavali (jednostrano ili obostrano poznanstvo). Provokativno ponašanje žrtve javlja se u relativno malom broju slučajeva, sa konstatacijom da je najveća zastupljenost ovakvog ponašanja kod ubistava.

U vezi sa predlozima koji proizlaze iz ovog rada, pre svega bi ukazali da se nameće potreba da se produži sa ovakvim istraživanjima i da se obuhvati veći broj krivičnih dela, kao i više sudova. Pored toga, potrebno je da se napravi dublja analiza određenih pitanja sa aspekta žrtve, među kojima i pitanje koje je značajno sa preventivnog aspekta, povezano sa korišćenjem iskustava žrtava koje su svojim ponašanjem uspele u tome da krivično delo ostane u pokušaju.

Potrebno je da viši sudovi uzmu u obzir značaj žrtve krivičnog dela i njenog ponašanja i da ukazuju nižim sudovima na propuste na tom planu (između ostalog i preko presuda koje donose po osnovu odlučivanja po pravu žalbe, preko instruktivnih sastanaka, kao i načelnih stavova i mišljenja Vrhovnog suda kao najviše sudske instance). Naše zalaganje je da se, *de lege ferenda*, zanemarivanje činjenica povezanih sa žrtvama krivičnog dela smatra pogrešnim ili nepotpuno utvrđivanjem činjeničnim stanjem. Mišljenja smo da ovaj predlog logički proizlazi iz materijalno-pravne odredbe Krivičnog zakonika (čl. 39) kojom se propisuje da će sud uzeti u obzir sve okolnosti koji utiču da kazna bude manja ili veća, a posebno, između onih koje su taksativno nabrojane, je i doprinos žrtve u izvršenju dela. U tom smislu na ovo rešenje bi se nadovezale i procesno-pravne odredbe u delu koji se odnosi na osnove za korišćenje pravnog leka. Pri tome, iako postoji opšte formulisan osnov, smatramo

da je, analogno prethodnom rešenju u Krivičnom zakoniku, poželjno (između ostalog i zbog rezultata našeg i sličnih istraživanja) da se neuzimanje u obzir doprinosa žrtve smatra jednim od osnova u okviru pogrešnog ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (čl. 357 ZKP) i da to treba izričito propisati. Istovremeno, mišljenja smo da će ovo omogućiti ostvarivanje još jednog cilja, a to je podizanje svesti sudija o značaju uloge žrtve u krivičnom delu. Odatle proizlazi neophodnost posebne edukacije i obuke sudija i drugih subjekata, involviranih u krivični postupak, sa ciljem upoznavanja značaja odgovarajućeg tretiranja žrtava krivičnih dela, što će poboljšati, ne samo kvalitet postupka, već će omogućiti ispunjenje osnovnog zahteva svakog postupka, a to je dosledno ostvarivanje načela pravde i pravičnosti (uzimajući u obzir ne samo prava učinioca, već i prava žrtve).

Posebno je značajno uspostavljanje baze podataka koja bi omogućila produbljivanje i analitičko sleđenje viktimoloških aspekata krivičnih dela, presude i sudskog postupka u celini, što bi pre svega bilo od interesa za sud, ali bi koristilo i široj, pre svega naučnoj javnosti u cilju daljih istraživanja i proučavanja. Zbog toga je značajno da sud, kao i drugi organi (kao npr. policija) uvedu posebne obrasce (izrađene od resornih ministarstava) u kojima bi unosili podatke o žrtvama krivičnih dela.

Literatura

Čačeva, V., Mirčeva, S. (2010) *Zapostaveni i žigosani-analiza na sastojbata: seksualna zloupotreba na deca*. Skopje: Kancelarija na UNICEF.

Horvatić, Ž. (1985) Uticaj žrtve na sudsko odmeravanje kazne i primjenu drugih krivičnih sankcija prema učiniocu krivičnog djela. *Naša zakonitost*, 5-6, str. 525.

Krivičen zakonik, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 37/96, 80/99, 4/03, 43/03, 19/04)- prečišten tekst, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija, Skopje: Združenie za krivično pravo i kriminologija na Makedonija, 1-2, 2004.

Murgoski, B. (1992) *Metodika na otkrivanje, razjasnuvanje i dokaživanje na krivičnite dela protiv dostoinstvoto na ličnosta i moralot*. Neobjavljen magistarski rad, Fakultet za bezbednost i opštествena samozaštita. Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“.

Nikolić-Ristanović, V. (1984) *Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta*. Beograd: IRO „Svetozar Marković“.

Sulejmanov, Z. (1995) *Ubistvata vo Makedonija*. Skopje: IRO „Studentski zbor“.

Ured za kriminološka ispitivanja DSUP-a NRH (1959) *Krivična djela lišenja života na području NR Hrvatske (1946- 1955)*. Zagreb: Zbirka kriminoloških studija 2.

Velkoska, V. (2005) *Nabljudovanje na predmetite od oblata na trgovijata so luđe i ilegalnata migracija*. Skopje: Koalicija „Site za pravično sudenje“.

Velkoska, V. (2007) *Kaznenopraven odgovor na organiziraniot kriminal*. Skopje: Koalicija „Site za pravično sudenje“

Velkoska, V. (2008) *Trgovijata so luđe i ilegalnata migracija percepirani od glavnite akteri vo krivičnata postapka*. Skopje: Koalicija „Site za pravično sudenje“.

OLIVER BAČANOVIĆ
NATAŠA JOVANOVA

Victimological aspects of court judgments

The subject of this paper is the review of the results of the research: „Analysis of judgments form the victimological aspect“ of the Basic court Skipje I in Skopje. It is the first research of it's kind in the Republic of Macedonia, conducted by the project team of the Faculty of Security in Skopje in the period from January to April 2011. By using the content analysis (for this purpose a special instrument was developed) 172 irrevocable court judgment brought in the period 2005-2010 were analyzed, for the following criminal offences: murder, crimes against sexual freedom and sexual morality (sexual assault), severe bodily injuries and insult.

The aim of the research was to highlight the victimological dimensions of mentioned criminal offences, while special attention was paid to the role of a victim in a crime, victim's interaction with the perpetrator, individual characteristics of the victim, as well as the characteristics of the time when and the space where the crime occurred.

Keywords: judgement, victims, research, analysis.